

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi
BENĞİ World Journal of Yörük-Türkmen Studies

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bengi>

ISSN: 2717-6584

İkinci Meşrutiyet Döneminde Kurulan Partiler Political Parties Founded In The Second Constitutional Period

doi: 10.58646/bengi.1516053

Geliş/Received: 14 Temmuz 2024

Kabul/Accepted: 21 Temmuz 2024

Zafer Yılmaz* - Celil Bozkurt**

Özet

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyılın sonlarında başlayan modernleşme hareketleriyle birlikte II. Meşrutiyetin ilân edilmesiyle kendisini gösteren çok partili siyasal hayatın Osmanlı Devleti'nin demokratikleşmesi yolundaki rolünü değerlendirmektir. 1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi ile başlayan meşrutiyet devrinde, Osmanlı Devleti'nde siyasal yapılanmalar meydana gelmeye başlamıştır. Bu dönem içerisinde İttihat ve Terakki Fırkası, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Ahrar Fırkası gibi siyasal hareketler kurulmuştur. Bu çalışmada genel olarak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yaşanan siyasal gelişmeler anlatılarak Osmanlı Devleti'nin içine girmiş olduğu siyasal ortam açıklanmıştır. Çok partili siyasi yaşamın sona ermesine yol açan önemli olaylar da incelenmiştir. İttihat ve Terakki ile İttihatçı subayların ortaklaşa gerçekleştirdiği 23 Ocak 1913 tarihli hükümet darbesinin siyasi ve askerî nedenleri analiz edilmiş, baskın her yönüyle değerlendirilmiştir. 1920 yılına kadar çeşitli aksaklıklara rağmen devam eden meşrutî yönetim, 1923 yılından itibaren tamamen yıkılmış ve Cumhuriyet Rejimi olarak anılan yeni bir dönem başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin 1923 yılına kadar demokratikleşme yolunda yaşadığı tecrübeler Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal yapısına zemine hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İkinci Meşrutiyet, Çok Partili Dönem, Siyasal Modernleşme.

* Sorumlu Yazar/Corresponding author: Dr., Düzce Üniversitesi, e-posta: zaferyilmaz8114@gmail.com., Orcid: 0009-0000-5073-1977.

** Prof.Dr., Düzce Üniversitesi, e-posta: c.bozkurt2000@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-6103-1642.

Atıf/Citation: Yılmaz, Z., Bozkurt, C. (2024). İkinci Meşrutiyet Döneminde Kurulan Partiler. BENĞİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2024 (3), 423-443.

Abstract

The aim of this study is to evaluate the democratization of multi-party political life in the Ottoman Empire as a result of the declaration of the Second Constitutional Monarchy, together with the modernization movements that started in the late 17th century in the Ottoman Empire. Parties began to emerge in Ottoman politics during the constitutional period that started with the Ottoman Basic Law declared in 1876. During this period, political movements such as the Party of Union, and Progress, the Party of Freedom and Accord and the Party of Ahrar were established. Within the scope of the thesis, the political developments that took place after the declaration of the Second Constitutional Monarchy were explained and the political environment that the Ottoman Empire entered was clarified. Important events that led to the end of multi-party political life were also examined. The political and military reasons for the coup d'état on January 23, 1913, carried out jointly by the Committee of Union and Progress and Unionist officers, were analyzed and the raid was evaluated in every aspect. The constitutional government, which continued despite various setbacks until 1920, was completely destroyed as of 1923 and a new period called the Republican Regime began. The experiences of the Ottoman Empire towards democratization until 1923 laid the paving for the political structure of the Republic of Turkey.

Keywords: Ottoman Empire, Second Constitutional Monarchy, Multi-Party Period, Political Modernization.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde siyasal modernleşme hareketleri 17. yüzyılın sonlarında başlamış ve süregelen yıllarda süratle devletin her kademesinde kendisini hissettirmiştir. Batının her alanda çok geliştiği bir ortamda alınan askeri mağlubiyetler orduda bir yenilenme ve modernleşme ihtiyacının hasıl olduğunu ortaya çıkarmış ve ilk reformlar ordu üzerinden yapılmıştır. Batı ve Haçlı güçlerine karşı yapılacak olan olası bir seferde kullanılmak üzere batı menşeli silah ve mühimmatın Osmanlıda kullanılmasına itirazlar olsa da düşmana karşı girişilecek mücadelede ve ayrıca bu mücadelenin yöntemlerini öğrenmenin de elzem olduğu fikri ağır basmıştır.

Osmanlı Devleti dünyada cereyan eden bu toplumsal olaylar ve modernleşme hareketlerine karşı yüzünü Batı'ya dönmüş; Batı türü reformları Osmanlı Devleti'nin yönetim tarzını etkilemeden uygulamak yolunu seçmiştir. Bu reformların ilk uygulanmasının görüldüğü dönem III. Selim dönemi olmuştur. Bu dönemde devlet içinde yapılan ilk icraat padişahın başkanlığında devletin ileri gelenlerinin katılımıyla Meşveret Meclisi adı verilen yapının kurulmasıdır. Bu mecliste katılımcılar fikir ve önerilerini serbestçe dile getirebiliyor, devlet meseleleri hakkında görüş alışverişinde bulunabiliyorlardı. (Zürcher, E.J. (2003). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 35.)

Niyazi Berkes; Meşveret Meclisi toplantılarında gözle görülür şekilde reform adımlarının atılmadığını bu yüzden sorunların çözüme kavuşturulamadığından bahsetmiştir. (Berkes, 2016: 289-295). Bu gelişmeler yaşanırken III. Selim döneminde siyasal modernleşme alanında ilk olabilecek bazı çalışmalar da yapılmıştır. Bunlar; şehir idarecilerinin halk tarafından seçilmesi ve kadıların seçimlere müdahalesinin önlenmesi, kadıların ve yardımcılarının keyfi denebilecek uygulamalarına son verilmesi, vergiler üzerinden yapılan usulsüzlüklerin önüne geçilmesi gibi faaliyetlerdir. Bu uygulamalar ileride devletin yeni yönetim şekline geçişin bir nevi hazırlığı olmuştur. Savaşlarda alınan ağır yenilgiler sonrasında orduda da yenilenme gündeme gelmiş batı tarzı Nizam-ı Cedid adında yeni ordu kurulması çalışmaları başlamıştır. (Berkes, 2016: 90-95). Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemi olarak adlandırılan dönemde her alanda yapılan reformlar topyekün batıdan alınmaya çalışılmıştır. Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, devletin bundan sonraki yönetim ilkelerinin nasıl olacağı vaadini de içeren Gülhane Hattı Hümayun adında bir bildirgeyi 3 Kasım 1839 tarihinde ilan etmiştir. Tanzimat dönemi, devletin her alanda kötü gidişine dur demek için batı tarzı ilkelerin ve geleneksel devlet yönetim tarzının yer yer harmanlanarak kanunlaştırılması ve uygulanabilmesi için yoğun yasal düzenlemelerin yapıldığı bir dönemdir. (Kayar, 2017:9).

Aradan geçen zamanda Katolik Fransa ile Ortodoks Rusya arasında başlayan kriz 1853 yılında uluslararası bir vaziyet almış ve Kırım Savaşı olarak bilinen savaş başlamıştır. Bu Savaşta İngiliz, Fransız ve Osmanlı birliklerinin Kırım'a çıkarma yapmaları sonucunda Rusya'ya ait birlikler savaştan mağlup olarak ayrılmıştır. Fransa ve İngiltere, Osmanlı Devleti'ne Müslüman-Gayrimüslim ayrımını bitirecek, gayrimüslimlere yeni haklar tanınması yönünde yeni reformlar yapılması için baskı uygulamışlardır. Osmanlı Devleti savaştan sonra toplanacak olan Paris Barış Konferansı'nda gayrimüslimler ve diğer azınlıklarla ilgili devlet aleyhinde karar alınmasını önlemek için yoğun gayret göstermiştir. Fransa'da ortaya çıkan milliyetçilik akımları kaynaklı toprak kayıplarının önüne geçmek ve Batının sürekli Osmanlı Devleti'nin reform adı altında iç siyasetine müdahaleye kadar varan uygulamalarını engellemek için 1856 yılında Islahat Fermanını ilan etmiştir. Islahat Fermanının gayrimüslimlere sağladığı şartlar ve imkânlar toplumda bazı tepkilere neden olmuştur. Bu ferman gayrimüslimlerin; devlet memuru olabilmesini, Osmanlı sınırları içerisinde mülk sahibi olabilmesini, mahkemelerde kendi din ve geleneklerine göre yemin edebilmelerini, alınan cizye ve haraç vergilerinin kaldırılmasını, askeri okullarda okuyabilmelerini ve asker olabilmelerinin önünün açılmasını, para ödemek suretiyle askerlikten muaf tutulmalarını, banka ve şirket kurabilmelerini sağlamıştır. (Demir, 2001:339-341). Islahat Fermanının Müslüman tebaaya bir yenilik getirmeden gayrimüslimlere yönelik bu kadar ayrıcalık tanınması, Müslüman tebaanın tepkisine yol açmış ve Osmanlı aydınlarının etkisiyle” Yeni Osmanlılar” adında bir muhalefetin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Yeni Osmanlılar Hareketi; Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle yönetimde söz sahibi olan bürokrasinin önde gelenlerinin idarede kendi egemenliklerini tesis etmeye başlamasından duyulan rahatsızlığa karşı kurulmuş bir gruptur. Osmanlı Devleti'nin yıkılmaması için meşruti bir yönetimin oluşması gerektiğini amaçlamışlar, kısacası Tanzimat Fermanına muhalefet olmamakla birlikte bu fermanın ayrıca batının gözüne girmek için yapılmış bir girişim olduğunu dile getirmişlerdir. Bu hareketin kuruluşunda bulunanlar ise; Ziya Paşa, Ali Suavi, Şinasi ve Namık Kemal gibi aydın, gazeteciliğin önde gelen isimleridir. Bu isimler devletin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulmasının nasıl mümkün olacağı hususunda kafa yormuş, üzerinde düşünülmesi gereken esas konunun bu olduğu fikrini benimsemişlerdir. (Koray, 1983:563-582). Bu gelişmeler yaşanırken Yeni Osmanlılar hareketinin yaptığı muhalefetten oldukça rahatsızlık duyan Sadrazamlığını Ali Paşa'nın yaptığı Osmanlı Hükûmeti; hareketin önde gelen isimlerini çeşitli bölgelere görevlendirmek suretiyle İstanbul dışına göndererek Yeni Osmanlılar hareketinin etkinliğini kırmayı amaçlamıştır. Görevlerini kabul etmeyerek veya çeşitli sebeplerle görev yerlerine gitmeyen yeni Osmanlılar

hareketi üyeleri 1867 yılında Fransa’da sürgünde bulunan Mustafa Fazıl Paşanın yanına Paris’e gitmişleridir. Mustafa Fazıl Paşa’nın önderliğinde ve maddi koruyuculuğunda Paris’te toplanan Yeni Osmanlılar çeşitli gazeteler çıkarmak suretiyle basın yolunu kullanarak Avrupa’da faaliyet göstermeye devam etmişlerdir. (Kuntay, 1996:102).

Saltanatla idare edilen ülkelerde padişahın başkanlığında ve himayesinde oluşturulan meclis sistemi meşrutiyet olarak adlandırılmaktadır. Padişah ile birlikte halkın da idareye katıldığı bu sistem Osmanlı Devleti’nde yönetsel anlamda birçok ilki de beraberinde getirmiştir. Yeni Osmanlılar, meşruti bir anayasa ilan edilmediği zaman devletin içinde bulunduğu kötü durumdan çıkışın zor olduğunu ve hatta çöküşün kaçınılmaz olduğu fikrini savunmuşlardır. (Kuntay,1996:590). 30 Mayıs 1876’da Sultan Abdülaziz’in yerine padişah olan ve hürriyet, vatan gibi vaatleriyle siyasi havayı Yeni Osmanlılar lehine değiştiren Sultan V. Murad; rahatsızlığı sebebiyle ancak 93 gün saltanat sürebilmiş ve yerini 19 Ağustos 1876’da meşrutiyeti ilan edeceğini vaat eden kardeşi Sultan II. Abdülhamid’e bırakmıştır. Sultan II. Abdülhamid; meşrutiyeti ilan etmek için yapılması gereken çalışmalara izin vermiş, Cemiyet-i Mahsusa adı verilen komisyon çalışmalarına başlamıştır. Kanun-i Esasiyi ilan etmek istenmesindeki amaç Bülent Tanör’e göre iç ve dış bunalımları atlatmaktır. (Tanör, 1985:17). Batılı Devletlerin Haliç Tersanesinde toplanarak Osmanlı Devletinden reformlar yapmasını ve Balkanlarda yaşanan sorunları tartışacakları dönemde Sultan II. Abdülhamid 23 Aralık 1876 tarihinde devletin yeni anayasası olan Kanun-i Esasiyi ilan etmiştir. Yeni Anayasanın ilanıyla birlikte I. Meşrutiyet dönemi de resmen başlamış oldu.

Anayasa tarihimizin ilk örneği olan Kanun-i Esasi’de, önce temel ilkeler ve temel hak ve özgürlükler düzenlenmiş, daha sonrasında yürütmeye yer verilmiştir. Yürütme Kuvveti; Padişahın uhdesinde toplanmıştır. Padişahın yürütme ile ilgili Teşkilat-ı Esasi’de belirlenen yetkilerinden bazıları şunlardır: Sadrazam ve bugünkü adıyla Bakanlar Kurulu anlamına gelen Heyet-i Vükela’nın üyelerini seçmek ve atamak, gerektiğinde görevlerine son vermek, yargı mensuplarının da atamalarını gerçekleştirmektir. (Sarıaslan, 2022: 163-170). Yürütme organından sonra yasamaya ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Kanun-i Esasi’de bahsedildiği üzere yasama organında iki şekilde bir meclis oluşturulmuştur. Üyelerinin seçim yoluyla belirlendiği meclise Meclis-i Mebûsan, üyelerin padişah tarafından belirlenmesi şeklinde oluşan meclise de Âyan Meclisi denilmiştir. İki meclisin bir araya gelerek oluşturduğu bu meclisin adı Meclis-i Umumi (Genel Meclis)’dir. (Kızıltan, 2006:251-272). Âyan Meclisi başkanı ve üyeleri padişah tarafından doğrudan atanıyor, Meclis-i Mebusan için halkın katıldığı seçimler yapıyordu. Anayasaya göre Meclis-i Umumi padişahın talimatıyla Kasım ayında

açılıyor, Mart ayının başında ise dönemlik çalışmalarını bitiriyordu. Yasa yapma işleminde son söz padişaha aittir. Yasa yapabilmek için Mebusan Meclisi üyelerinin padişahın müsaade alması gerekmektedir. İzin alındıktan sonra bugünkü adıyla Danıştay'da kanun metni haline gelen teklif görüşülmek üzere önce Mebusan Meclisine kabul edilmesi halinde tüm üyelerini padişahın seçmiş olduğu Âyan Meclisinde görüşülürdü. Âyan Meclisinin de onay vermesi durumunda kanunlaşmak üzere padişahın onayına gönderilirdi. Padişahın meclisi feshetme yetkisi de bulunmaktadır. 120 üyeli olması kararlaştırılan Meclis-i Mebusan'ın görevleri; ülkenin ve milletin ihtiyacı olan kanun, tasarı ve teklifleri ile tüzüklerin tartışılarak karara bağlanması, devletin gelir ve gider durumunu inceleyerek bütçenin uygulanmasını sağlamaktır. Meclis-i Ayân ise; üyelerinin devlet memuru olduğu ve doğrudan padişah tarafından atandığı, Meclis-i Mebusanda alınan kararların kontrol mekanizması olan, buradan çıkan yasaları tekrar inceleyerek kabul, red veya değiştirme hakkına sahip olan bir yapıdır. (Aydın, 2001: 328-330).

Osmanlı- Rus Savaşında Ruslara karşı alınan ağır yenilgi sonucu Kanun-i Esasi Sultan II. Abdülhamit tarafından yürürlükten kaldırılmıştır. Kanun-i Esasi, 1908'de tekrar yürürlüğe girerek 1924 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1876 Kanun-i Esasi ilk ilan edildiği haliyle batıda yapılan anayasalardan daha baskıcı bir yapıda olmasına rağmen mutlak monarşi sisteminden meşruti monarşi sistemine geçilmesinde Osmanlı siyasal modernleşmesine büyük katkıda bulunmuştur. Kanun-i Esasi'yle birlikte imparatorluk bünyesinde ilk kez Âyan ve Mebusan meclisleri açılmış, halk ilk kez yönetime katılmış ve ilk kez yasama faaliyetlerinin yapıldığı meclisli dönem başlamıştır.

İkinci Meşrutiyet dönemi; Kanun-i Esasi'nin askıya alınmasının üzerinden geçen otuz yılın ardından 1908 yılının 23 Temmuz günü tekrar ilan edilmesi suretiyle başlamıştır. Aynı şekilde otuz yıllık uzun bir aranın sonrasında Meclis-i Mebusan'da 17 Aralık 1908 tarihinde açılmıştır. Bu dönem Nisan 1920'de Sultan Vahdettin'in Osmanlı Mebusan Meclisini dağıtmasıyla sona ermiştir. İkinci Meşrutiyet döneminin demokrasi tarihimizde önemli derecede gözle görülür etkileri vardır. Geleneksel hale gelmiş değerlere göre inşa edilen ve devam ettirilen meşruiyet algısı değişmeye yüz tutmuş ve seçimler meşruiyetin uygulanmasında en önemli argümân haline gelmiştir. Parlatonun kurumsal kimlik kazanması, siyasal partilerin kurulması, çok partili olarak seçimlerin icra edilmesi, meşruti rejimin anayasal zeminde temellerinin alt yapısının hazırlanması ve millet iradesinin en önemli bir unsur olması meşrutiyetin pozitif etkileri olarak değerlendirilmektedir. (Kaan, 2021:345-368). Osmanlı Devleti; İkinci Meşrutiyet döneminde demokrasilerde bulunan seçim, siyasi partiler, parlamenter demokrasi, askeri darbe gibi yeni kavramlarla tanışmış, bu dönem

içerisinde devlet, tarihte önemli yer tutan büyük savaşlardan olan I. Balkan Savaşı ile I. Dünya Savaşı'na şahit olmuş ardından devletin dağılmasıyla bu süreç tamamlanmıştır.

İkinci Meşrutiyet döneminde Kanun-i Esasi yedi kez değişikliğe uğramıştır. Kanun-i Esasi'nin 1909 Anayasası adıyla da anılmasına sebep olan en derin ve kapsamlı değişiklikler ise 1909 yılında gerçekleştirilmiştir (Karamustafaoğlu, 1982:189).

1909 değişiklikleriyle, Kanun-i Esasi'nin 21 maddesi değiştirilmiştir. 3 madde anayasaya eklenmiş, 1 madde de yürürlükten kaldırılmıştır. Bu değişikliklere göre Padişah iş ve işlemlerinde sorumsuz olarak yine devletin başındadır. Ancak padişaha yeni yapılan Anayasa değişikliklerine göre hem meclisin önünde anayasaya bağlılık şartı getirilmiş; hem de padişah yürütmenin üzerindeki yetkilerini büyük oranda yitirmiştir. 1909'da yapılan anayasa değişiklikleri baz alındığında ilk öncelenmesi gereken konu, bahsi geçen değişikliklerin yasama organı üzerindeki etkisidir. Meclisin iki kanatlı yapısı Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebusân, görevlerine hiçbir değişiklik olmaksızın devam etmişlerdir. Padişah Heyet-i Âyan üyelerini atamaya devam etmiş, Heyet-i Mebusan'da ise Meclis Başkanı ve ikinci başkan padişah tarafından değil meclis tarafından seçilmiştir. Kanun yapma yetkisi padişahın uhdesinden alınarak meclise verilmiş, hazırlanan yasalar padişahın onayına sunulmuştur. Padişahın daha önceden kullandığı veto etme yetkisi kaldırılmış bu yetki padişahın yeniden görüşülmek üzere meclise geri gönderme yetkisi olarak düzenlenmiştir. Yakın geçmişe kadar parlamenter sistemden hatırlayacağımız üzere meclis üçte iki çoğunlukla kanunda ısrar ederse padişah kanunu yayımlamak zorunda olduğu 1909 değişiklikleriyle getirilmiştir. Bu durum, Meclisin ana görevi olan yasaların ifası yönteminde önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. Evvela yasa tekliflerinin oluşturulması esnasında Ayan Meclisi ve Mebusan Meclisi'nin, padişahın müsaadesini isteme şartı kaldırılmıştır. Sonrasında da padişahın mutlak veto yetkisinin kısıtlanması hususunda devrim niteliğinde bir değişiklik yaşanmıştır. Yasama görevi gören meclislerin hazırladığı yasa tekliflerinin, ilk olarak Ayan Meclisi'nde, sonrasında da Meclis-i Mebusan'da kabul edilerek padişaha onaya gönderileceği, padişahın yasa önerilerini bir kez veto edebileceği hüküm altına alınmıştır. Geri gönderilen yasaların meclislerce üye tam sayısının nitelikli çoğunluğu olan üçte iki ile tekrar meclisten geçmesi halinde ise tasdik etmek mecburiyetinde olduğu güvence altına alınmıştır. (Özbudun, 2017:27). Dolayısıyla I. Meşrutî dönemde padişahın elinde bulunan mutlak veto yetkisi artık hem geciktirici hem de güçleştirici veto yetkisine dönüşmüştür. (Gözler, 2017:60).

1909 tarihli değişiklikler ile kişilerin hürriyeti güvence altına alınmış, basına uygulanan sansüre yasak getirilmiş, iletişimin gizliliği ve gösteri ve toplantı hürriyetine anayasada yer

verilmiş, dernek kurma hürriyetinin de hudutları belirtilmiştir. (Gözübüyük, 2017:8). Tüm bu düzenlemelerden anlaşılacağı üzere, meclis ve hükümet ilişkilerinin sil baştan belirlendiği görülmekte ve padişahın tek egemen güç olduğu bir dönemden çıkılarak, güçlerin paylaşıldığı bir döneme geçildiği ifade edilebilir. 1909 düzenlemeleriyle beraber Osmanlı İmparatorluğu artık milli iradeye dayalı parlamenter sisteme giriş yapmıştır. (Özbudun, 2017:27).

1. II. Meşrutiyet Döneminde Kurulan Siyasi Partiler

Ülkemizde siyasi yapılanmaların oluşmaya başlama tarihi olarak 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesi itibariyle söylenebilir. Oysaki, politik nitelikte olan dernek benzeri oluşumlarda 1839'da kabul edilmiş olan Tanzimat Fermanı sonrasında uygun olan koşullardan yararlanarak ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda meydana gelen ilk siyasi hareketlerde Batıcılık, Turancılık ve İslamcılık olmak üzere üç farklı fikir akımının etkisi görülmektedir. Bu fikir akımlarını devletin kurulmasına katkı sağlayan düşünce akımları olarak değerlendirmekte mümkündür. (Ertürk, 2020: 13). Siyasal parti olarak değerlendirilmek üzere koşulları sağlayan ilk örgütlenme, 1889 yılında kuruluşunu tamamlayan İttihat ve Terakki Cemiyetidir. Ancak Sultan II. Abdülhamid devrindeki koşulların elverişsiz olması nedeniyle bu yapılanma, İkinci Meşrutiyet'in 1908 yılında ilan edilmesine kadar varlığını gizlemiştir.

1.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti

1908'den 1918 yılına kadar İmparatorluğa on yıl boyunca iz bırakan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Birliği anlamına gelen İttihad-ı Osmani adıyla 1889 yılında İstanbul'da Tıbbiyeliler tarafından gizli bir yapılanma olarak kurulmuş, akabinde Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını almıştır. İttihad-ı Osmanî Cemiyeti, 21 Mayıs 1889 tarihinde Askeri Tıbbiyede bir araya gelen aralarında İshak Sükûti, İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, Çerkez Mehmet Reşit Bey adlı öğrenciler tarafından kurulmuştur. Daha sonra bu isimlere Hüseyinzade Ali Bey, Konyalı Hikmet Emin Bey, Cevdet Osman, Kerim Sebati, Mekkeki Sabri Bey, Selanikli Doktor Nâzım Bey, Şerafettin Mağmumi ve Giritli Şefik Bey katılmışlar ve cemiyetin kuruluşu tamamlanmıştır. Bu talebeleri bir araya getiren, devletin içinde bulunduğu buhran ve Sultan II. Abdülhamid idaresine duyulan memnuniyetsizlikti. Cemiyet İtalyan Karbonari Mason Teşkilatı'nı örnek almış, hücreler halinde yapılanmış ve her üyeye bir sıra numarası verilmiştir. (Ertürk, 2020:22-25).

1895 yılında İttihat ve Terakki Cemiyetinin ilk nizamnamesi olarak adlandırılan bir tüzük hazırlanmıştır. Bu tüzük beş başlık altında toplam 39 maddeden oluşmaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu tüzükle; teşkilatın yapısını, üyelerin cemiyete üye olma şartlarını ve sorumlulukları belirlemiştir.

1896 yılı Ağustos ayına gelindiğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri Bâb-ı Ali'ye baskın verip Sultan Abdülhamid'e darbe yapmayı planlamışlardır. Bu plana göre hükümet toplantı halindeyken baskın verilerek devlet adamlarından bazıları alıkonulacaktı. Ardından Sultan Abdülhamid aleyhine Şeyhülislamdan fetva alınacak ve yerine V. Murat'ın geçmesi sağlanacaktı. (Tunaya, 1998:10-20). Ancak baskın planından bir gün önce cemiyetin üyelerinden olan Nadir Bey'in olan biteni dönemin Askeri Okullar Genel Müdürü Zülüflü İsmail Paşa'ya anlatmasıyla birlikte hükümet bu komplodan haberdar olmuş, darbe girişimi önlenmiş ve birçok öğrenci çeşitli bölgelere sürgün edilmiştir. Sultan Abdülhamid'i devirmek için yapılan darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından 1894–1896 yılları arasında çok sayıda İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi ya sürgün edilmiş ya da istibdat yönetimi karşısında faaliyetlerini rahatça yürütemediklerini ifade ederek Avrupa'nın çeşitli yerlerine kaçmaya, özellikle de Fransa'nın başkenti Paris'te toplanmaya başlamışlardır. 24 Temmuz 1908'de Meşrutiyet ikinci kez ilân edilmiştir. Seçim sonuçlarına bakıldığında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Meclis-i Mebusan'da sayısal çoğunluğu elde ettiği ve devlet idaresindeki ağırlığını artırdığı görülmüştür. O dönemde devlet içerisindeki karışıklıklarla birlikte iktidar ve muhalefet arasında çatışmalar baş göstermiş, toplum içerisinde ayrışmalar başlamıştır. Bu durum basın ve yayın faaliyetlerinin de etkisiyle halkın devlete karşı isyanına da zemin hazırlamıştır. Sultan II. Abdülhamid yönetimine karşı ilk eylem, Rumeli'de başlamıştır. III. Ordu rütbelilerinden Resneli Niyazi Bey'in, yanına askerler ve sivillerden oluşan iki yüz kadar gönüllü alarak, 3 Temmuz 1908'de Resne'den ayrılarak isyan etmesiyle ilk fiili eylem başlamıştır. Resneli Niyazi, saraya telgraf çekmiş, anayasanın yeniden yürürlüğe konmasını talep etmiştir. Sultan II. Abdülhamid yönetimine karşı başlatılan bu hareket kısa sürede etrafa yayılmıştır. Halkın da bu hareketi desteklediği görülmüş, saraya bu hareketin sesine kulak verilmesi yönünde telgraflar çekilmiştir. Böylece 23 Temmuz 1908'de İttihat ve Terakki Cemiyeti resen Meşrutiyet'i ilân edince, ertesi gün Sultan II. Abdülhamid de zorunlu olarak II. Meşrutiyeti ilan etmiş, anayasayı yeniden yürürlüğe koymuştur. (Tunaya,1998:25). II. Meşrutiyet'in ilanı, İmparatorluk bünyesinde sanılanın aksine birtakım toprak kayıplarına sebep olmuştur.

Bu süreçte Avusturya-Macaristan, Bosna Hersek'i işgal etmiş, Bulgaristan ise bağımsızlığını ilan etmiştir. Girit adası da Yunanistan'ın kontrolüne geçmiştir. Meclis-i Mebusan'da da önemli gelişmeler yaşanmış, Kâmil Paşa hükümeti Meclis-i Mebusan'da İttihat ve Terakki Cemiyetinin verdiği güvensizlik oylarıyla düşürülmüştür. 13 Nisan 1909 günü sabah saatlerinde patlak veren ve İstanbul'da halkın günlerce heyecan ve korku içerisinde kalmasına

sebepler olan 31 Mart Olayı'nın nedenleri hakkında bugüne kadar yapılan araştırmalarda muhtelif yorumlamalar ve ideolojiler ileri sürülmüştür. Bu olayların çıkmasında rol oynayan bazı sebepler vardır:

- İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı ele geçirmek için kendinde her yolu mübah gören davranışlar sergilemesi, cemiyetin garı resmi şekilde desteklediği anarşist hareketler sonucu ard arda gelen siyasî cinayetlerin mesulü olarak görülmesi,
- Halkın hükümete olan itimadının azalması,
- Ülkede İttihat ve Terakki Cemiyetinin üzerinde herhangi bir güç olmadığı gibi fikirleri topluma aşılmalara,
- Medrese talebelerinin de askerlik vazifesine katılmak istenmesi,
- Derviş Vahdeti'nin kurmuş olduğu İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ve bu cemiyetin yayın organı olan *Volkan* gazetesi marifetiyle halkın dinî hissiyatlarını istismar ederek tahrik edici yayınlar yapması,
- Görevden alınan memurların muhalefet kervanına katılmaları,
- İstanbul'da Meşrutiyet'in muhafazası maksadıyla görevlendirilen Avcı taburlarına mensup İttihat ve Terakki rütbeli subaylar ile bu taburlarda görevli askerlerin emir komuta zinciri dışına çıkarak disiplinsiz hareket etmeleri gibi unsurların hepsi kademe kademe isyanın çıkmasında etkili olmuştur.

Ayaklanmanın başladığı ilk anlarda hem İttihâd ve Terakki Cemiyeti, hem de Hükümet, isyanın önünü alabilmek adına kararlı bir duruş sergileyememişlerdir. Hükümetin gerekli tedbirleri süratle alamamasının sonucunda ayaklanma sırasında pek çok kişi isyancılar tarafından öldürülmüştür. Adliye Nazırı Nazım Paşa isyanın ilk gününde asiler tarafından katledilmiştir. Yine Lazkiye Mebusu olarak görev yapan Mehmet Arslan Bey de isyancılar tarafından katledilmiştir. İsyancıların taleplerini ise yönetim büyük ölçüde yerine getirmiştir. Buna göre; Hüseyin Hilmi Paşa yerine Tefik Paşa sadrazamlık görevine getirilmiştir. Gazi Ethem Paşa da Harbiye Nazırlığı, Nazım Paşa da 1. Ordu Kumandanlığına getirilmiştir. II. Meşrutiyet döneminin en önemli olaylarından biri olarak anılan bu ayaklanma tam 13 gün sürmüştür. Üç gün süren yoğun çatışmalar yaşanması sonucunda içlerinde milletvekili, bakan, çok sayıda sivil ve askerinin hayatını kaybettiği bu ayaklanma; bir kısmı Selânik'te bir kısmı da Edirne'de bulunan İkinci Orduya mensup askerlerin oluşturduğu halkın ise gönüllü olarak katıldığı Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelmesiyle bu isyan bastırılmış ve sıkıyönetim ilan edilmiştir. 31 Mart Olayı olarak bilinen bu ayaklanma 27

Nisan 1909 tarihinde sona ermiştir. Aynı gün toplanan Meclis-i Mebusan Sultan II. Abdülhamid Hanı tahttan indirerek yerine V. Mehmet Reşad Efendiyi tahta geçirmiştir. (Çavdar,2013:127).

1.2. Hürriyet ve İtilaf Fırkası

Hürriyet ve İtilâf Fırkası, 21 Kasım 1911’de İttihat ve Terakki Cemiyetine üye ancak daha sonra yollarını ayıran bir grup milletvekilinin riyasetinde kurulmuştur. Hürriyet ve İtilaf Fırkası; çeşitli görüş ve anlayışlara sahip gruplardan meydana gelmiş siyasi bir harekettir. Bu kadar farklı görüşe sahip kesimlerin bir araya gelmesinin en başlıca nedeni İttihat ve Terakkiye güçlü şekilde muhalefet etmektir. Meclis-i Mebusan’da bulunan iri ufaklı çeşitli fırkalarda zaman içinde bu fırkaya katılmışlardır. Bu fırka siyasi hayatına aralıklarla ve kesik kesik 1923 yılına kadar sürdürmüştür. Hürriyet ve İtilaf Fırkasının temel amacı; II. Meşrutiyet devrinde meclis içinde ve dışında İttihat ve Terakki’nin yegâne güç olmasının önüne geçmek ve daha ileride kendilerinin uyguladığı siyasal program neticesinde İttihat ve Terakkinin varlığına son vermektir. Hürriyet ve İtilaf Fırkasının programına baktığımızda Osmanlılık, Âdem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-i Şahsi, Meşrutiyetçilik ve Liberal İktisat politikalarının benimsendiği görülmektedir. Osmanlılıkta; ırk, dil ve din farkı gözetilmeksizin tüm tebaanın adil bir şekilde eşit haklara sahip Osmanlı vatandaşı olarak görülmesi esastır. Osmanlılık fikri için ise, farklı inanç ve etnik kökene mensup grupların, dini ve etnik yapısının korunarak Osmanlı vatandaşlığı adı altında birleştirilmesidir denilebilir. (Al, 2006: 27).

1.3. Ahali Fırkası

21 Şubat 1910 tarihinde Ahali Fırkası adında Osmanlı Mebusan Meclisinde yeni bir fırka kurulmuştur. Ahali Fırkası, diğer partilerden istifa eden mebusların yeni bir oluşumla bir araya gelmesi suretiyle kurulmuş ilk fırkadır. Ahali Fırkası; muhafazakâr, sosyal yönü zayıf olan bir parti konumunda olmuştur. Milletın egemenliğini, eşitliğin tüm tebaaya yayılmasını, basının hür olmasını, dini, vicdani hürriyetleri ve aynı zamanda ibadet hürriyetini müdafaa etmiştir. Bununla birlikte Fırka, alınan vergilerde halk lehine iskonto uygulanması, her bir memurun görevini en iyi şekilde ifa etmesini talep etmiştir. Ahali Fırkası da diğer fırkalara benzer şekilde devletin resmi dilinin Türkçe, dininin İslam olduğunu beyan etmiştir. Fırkanın ekonomik alandaki duruşu, iktisat politikalarına yönelik tenkitleri, her kesimin dillendirdiği bilindik konulara dayandırılmıştır. (Tunaya,1998:240). Fırka, 1911 yılı Aralık ayına kadar bağımsız olarak çalışmış, meşrutiyet devrinin ilk muhalefet fırkası olarak tarihe geçmiştir. Aralık 1911’de kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası’na katılmış, tüzel kişiliğini sonlandırmıştır.

1.4. Osmanlı Sosyalist Fırkası

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın resmi olarak kurulma tarihi kesin olarak belirlenememiştir. Tarık Zafer Tunaya, fırkanın kurulma tarihi ile ilgili 1910 yılının Eylül ayını işaret etmektedir. (Tunaya,1998:240). Fırkanın bilinen kurucu üyeleri ve yöneticisi olarak görev yapan isimler şunlardır: Reis, İştirâk Gazetesi sahibi Hüseyin Hilmi Bey, Sosyalist Gazetesi sahibi Namık Hasan Bey, Muahede Gazetesinin sahibi Pertev Tefvik Bey, İnsaniyet Gazetesi sahibi İbnül Tahir İsmail Faik Bey, Baha Tefvik Bey, Hamit Suphi Bey. (Tunaya,1998:278-280). İttihat ve Terrakki karşısında muhalefetin aynı tenkitlerini dillendirmenin ötesinde yaygın bir fikirsel iddiası da olmamıştır. Diğer bir açıdan bakıldığında fırkanın kurucuları ve yöneticileri arasında işçi sınıfından olan veya işçi sıfatı taşıyan herhangi bir kimseye de rastlanmamaktadır. (Tunaya,1998:253). Tüm bunların yanında Osmanlı Sosyalist Fırkası ülke genelinde de örgütlenememiştir. Yurt dışı örgütlenmesi hakkında bilinen Paris Şubesidir. Dr. Refik Nevzat Eylül 1911'de Paris'te Osmanlı Sosyalist Fırkasının bir şubesini kurmuştur. Paris Şubesi, iki yıl sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Paris Şubesinin kuruluşunda yer alarak bu fırkaya katılmıştır. (Tunaya,1998:286). Yayınları ve siyasi çalışmaları hep hükümetin sıkı denetimi altında olmuştur. Yayınlardan ötürü Hüseyin Hilmi'nin gazeteleri kapanıyor, her seferinde Hüseyin Hilmi bu cenahın üyeleri ile birlikte kapanan gazetelerin yerine diğerini geçiriyordu. Bu kapanmalardan ötürü Hüseyin Hilmi ve fırkası çeşitli soruşturmalar geçirmiş ve kendisi de sürgün edilerek cezalandırılmıştır. Bu şekilde fırka, 1913 yılına kadar siyasi çalışmalarını sürdürmüştür. Hüseyin Hilmi'nin başında olduğu fırka ve etrafındaki cenah, 1913'te Mahmut Şevket Paşa'nın vefat etmesi akabinde, tüm muhalefetin etkisiz hale getirilmesi durumundan üzerine düşeni almıştır. Hüseyin Hilmi ve iki yüzün üzerinde politik isimle beraber Sinop'a sürgüne gönderilmiştir. Hüseyin Hilmi'nin muhalif kişiliği, yaşadığı sürgünler bu dönem ile sınırlı değildir. Hüseyin Hilmi I. Meşrutiyet döneminde Kastamonu'ya sürülmüş, devlet idaresiyle de sürekli kavgalı olduğu bilinmektedir. Sinop'a yapılan sürgünün akabinde Hüseyin Hilmi, önce Çorum'a ardından da Ankara'nın Bala kazasına sürgün edilmiştir. Hüseyin Hilmi, Mondros Ateşkes Antlaşmasına kadar gazetecilikten hem de politikadan uzak kalmıştır. (Temür,2010:86).

1.5. Osmanlı Ahrar Fırkası

Osmanlı Ahrar Fırkası, 14 Eylül 1908 tarihinde Sultan II. Abdülhamid'in yeğeni Prens Sabahattin'in liderliğinde Teşebbüsü Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti adı altında teşkilâtlanan liberalizm yanlısı Jön Türkler tarafından kurulmuştur. Partinin kurucu üyeleri arasında Ahmet Fazlı Bey, Kıbrıslı Tefvik Bey, Celalettin Arif Bey, Mahir Said, Nureddin

Ferruh Bey, Dr. Nihat Reşat Belger, Tahir Hayreddin Bey, Ahmet Samim Bey, Damat Salih Paşa gibi isimler bulunmaktadır. Osmanlı mülkünde batı tarzı demokrasi anlayışıyla örtüşerek kurulmuş ilk firkadır Osmanlı Ahrar Fırkası. (Kuran, 1945:499). Ahrar Fırkası'nın meydana gelmesinin en önemli nedenlerinden biri de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendisine karşı kurulan muhalif oluşumlara tahammül edememesi ve bu oluşumları siyasal ortamda yok etmeye veya sindirmeye yönelik politikalar üretmeleridir. (Armutçu,2020:130). Fırka, 1908 yılının Eylül ayı içerisinde kurulmuş ve 1908 seçimleri öncesinde gerçek anlamda örgütlenen firkalaşma girişimi olmuştur. (Armutçu, 2020:143). Ahrar Fırkası; ülke çapında örgütlenememiştir. Programında da belirtildiği üzere sadece İstanbul'da Genel Merkezini açabilmiştir. Ankara ve İzmir'de örgütlenmek için hazırlıklar yapılmışsa da bu hazırlıklar tamamlanamamıştır. Ahrar Fırkası, 1908 yılında yapılan seçimlere sadece İstanbul'dan katılmıştır. Bunun sebebi kurulma aşamasında ülke çapında birçok yerde seçimlerin yapıyor olmasıdır. Hem Ahrar Fırkası'nın kurulması hem de Osmanlı gazetesinin yayımlanmaya başlaması İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ciddi manada zorlamış ve cemiyetin önde gelen isimleri kendilerine rakip olan bu siyasi yapılanmayı yok etmenin, sindirmenin yollarını aramışlardır. Milletvekili seçimlerinde Ahrar Fırkasından aday olan isimlerin seçilmesinin önüne geçilmiş, hile yapılarak her yerde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sayısal üstünlüğü kazanması sağlanmıştır. (Kuran,1945:172). Politik manada Ahrar Fırkası, basın tarafında da Serbesti gazetesi ve diğer muhalif yapılanmalar 31 Mart Olayı'nın neticelerinden negatif anlamda etkilenip muhalefet vazifesini yerine getirememişlerdir. Ahrar Fırkasının önemli isimlerinden olan Nurettin Ferruh Bey 1910 yılında ülkeye dönüş yapmış ve fırkanın feshini duyuran bir bildiri yayımlamıştır. Ancak Ahrar Fırkası tartışmalı bir fesih süreci yaşamıştır. Fırkanın fesih kararı Nurettin Ferruh Bey ve Kıbrıslı Şevket Bey'in muhalefetine karşın oy çokluğuyla alınmıştır. Dolayısıyla çoğunluğun verdiği karar uygulamaya konulmuştur. (Tunaya,1998:153). İki yıl kadar siyasi ömrü olan Ahrar Fırkası 31 Mart olayından sonra tabiri caizse tarihin tozlu raflarında kaybolmuştur. Ancak Ahrar Fırkası'nın ortaya koymuş olduğu hürriyet yanlısı ve demokrasinin özümsemiği bir yönetim günümüz demokrasisinin altyapısını oluşturmuştur. Siyasi anlamda özümsenen, tüm vatandaşların her anlamda eşit olduğu anlayışı Türkiye Cumhuriyeti Devletinde de kabul görmüş, sağlam bir devlet geleneğinin oluşmasına da katkı sunmuştur.

1.6. Osmanlı Demokrat Fırkası

Osmanlı Demokrat Fırkası, 1908 yılının ilk aylarında kurulmuş olan Selamet-i Umûmiye Kulübü'nün katkılarıyla, İbrahim Temo ve kendisine Mısır'dan danışmanlık yapan Abdullah Cevdet gibi isimlerin gayretleriyle, 6 Şubat 1909 tarihinde, Fuat Şükrü Bey'in İstanbul'daki evi fırka merkezi olacak şekilde kurulmuştur. (Kaya, 2009:85). Osmanlı Demokrat Fırkası, dış siyasette barış yanlısı bir politikadan taraf olmuştur. Savaş hali hasıl olması durumunda işgalci niyet taşıyan devletlerden uzak durulması gerektiğini tezini uzun uzun açıklayarak gazetelerinde yer vermiştir. Fırka'nın kurucu isimlerinden olan Fuad Şükrü Bey'de yazılarında, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde savaş karşıtı bir dış politika izlemenin memleketin hayrına olduğunu, batıdaki denge ve rekabeti de gözdardı etmeden devletin pozisyonunu belirlemesi gerektiğini her defasında dile getirmiştir. (Kaya, 2009:142). Osmanlı Demokrat Fırkası, her türden siyasal fikir akımının hayli fazlaştığı bir dönemde kısa süre faaliyet göstermiştir. Savunduğu ideolojisiyle demokrasiyi her alanda oturtmaya çabalamış bir firkadır. II. Meşrutiyet dönemi çok partili siyasal hayatında Osmanlı Demokrat Fırkası, Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük gibi fikir akımlarının içinde en çok Osmanlıcılık fikir akımını savunmuştur. Fırkanın kurucu kadrosu içerisinde İbrahim Temo ve Abdullah Cevdet gibi isimlerin geçmişte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de kurucularından olması, Jön Türkler hareketinin muhalif iki yüzü olmaları Fırkayı daha dikkat çeker hale getirmiştir. Fırkanın siyasi programına belirgin bir şekilde yansıyan faktör ekonomik zorluklardır. Sektör farketmeksizin işçilerin, çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi mecburiyeti, etkisi her geçen gün artan iktisadi koşulların zorlayıcılığının neticesidir. Fırka, özellikle işçiler olmak üzere diğer alanlarda görev yapan tüm çalışanlara ilişkin grev haberlerini, işçilerin sosyal ve iktisadi vaziyetlerini, iş koşullarını ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini, sürekli gündemde tutmuştur. (Özdielli, 2012:334). 05 Aralık 1911 tarihinde bu fırka kendisini feshederek Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılmıştır.

1.7. Milli Meşrutiyet Fırkası

Milli Meşrutiyet Fırkası; 1912 yılının ortalarında kuruluş çalışmalarına başlamış, 5 Eylül 1912 tarihinde resmî olarak kurulmuştur. Milli Meşrutiyet Fırkası kuruluş beyannamesinde; anayasanın Osmanlı Devleti'ne sağladığı hukuk ve hürriyetlerin muhafaza edilerek uygulamaya geçirileceğini ilan etmiş, firkanın amacını bu şekilde ortaya koymuştur. Fırkanın kurucuları arasında; Ahmet Ferit Tek Bey, Yusuf Akçura Bey, Mustafa Zühdü İnhan Bey, Abdülkadir Cami Baykut Bey, Mustafa Suphi Bey bulunmaktadır. (Tunaya,1998:384-392). Milli Meşrutiyet Fırkası; İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkasından farklı olarak Âdem-i Merkeziyetçi davranışlar yerine, devletin temelini teşkil eden Türklere

odaklanmak ve gücün Türk milletinden ve Türklük politikalarından çıkması fikrini savunmuştur. (Dumlu,2019:16). Fırka hakkında siyasi tarihimizin ilk milliyetçi fırkası yakıştırmaları yapmak yerinde olacaktır. Bu nedenle kurulduğu zamanda gözleri ve tenkitleri üzerine çekmiştir. (Dumlu,2019:18). Milli Meşrutiyet Fırkası, memleketin her köşesinde yaşanan hararetli siyasal hayatı kontrol etmek için devlet memurları ile askerlerin politikayla ilgilenmelerinin önüne geçecek yasal düzenlemelerin yapılmasını istemiştir. Milli Meşrutiyet Fırkası, ideolojisinden ötürü tenkit edilmiştir. Hararetli bir devirde meydana gelmesinden sebep fırka yeteri kadar teşkilatlanamamıştır. Fırkanın kurulduğu zaman fırkanın ideolojisine imkan verecek bir ortam da bulunamamıştır. Bu sebepten ötürü, toplumun alt kesimlerine ulaşamamıştır. İstanbul haricinde hiçbir yerde örgütlenememiştir. Fırkanın yayın organı olan *İfham* gazetesinin kapatılması, yaşanan ekonomik sorunlar ve fırka lideri Ahmet Ferit Bey'in Sinop'a sürgüne gönderilmesi gibi nedenlerle 1914 seçimleri öncesi, fırka siyaset arenasından çekilmiştir. (Tunaya,1998:353). Mütareke döneminde Milli Türk Fırkası ismiyle siyaset meydanına tekrar çıkmıştır. (Dumlu,2019:47).

1.8. Mutedil Hürriyetperveran Fırkası

Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, İttihat ve Terakki Fırkasına muhalif olan milletvekillerinin Meclis içinde kurdukları yeni bir siyasal yapılanmadır. Yeni yapılanma, 1909 yılının Kasım ayında mecliste görev yapan Arnavut, arap ve Rum milletvekilleri tarafından kurulmuştur. Arap mebusların çoğunlukta olması, İstanbul dışında teşkilatlanarak Şam'da şube açması sebebiyle Mutedil Hürriyetperveran Fırkası bir Arap fırkası olarak görülmüştür. (Tural,2004:57-82). Bu Fırka, ayırım gözetmeksizin tüm tebaanın yararına çalışacağını, her türlü münazara ve münakaşadan özellikle Âdem-i Merkeziyet tartışmalarına girmeyeceğini beyan etmiştir. Âdem-i Merkeziyetin, federalizm anlamına geldiğini, böyle bir yönetim biçiminin Osmanlıyı kısım kısım ayıracağına ve esir olmasına yol açacağını ifade etmiştir. Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, Vilayet Kanunu sayesinde taşra teşkilâtında gerçek bir dengenin kurulacağını, Osmanlılık fikrinin güçleneceğini vurgulamıştır. 1871 Vilayet Nizamnamesi'nin değiştirilmesi hususuna da dikkati çeken bu fırka, taşra teşkilâtında görev yapan günümüzdeki anlamıyla il genel meclislerinin görev alanlarını sanayi, ticaret, tarım ve eğitim konularını da kapsayacak şekilde genişletme fikrine de programında yer vermiştir. Kaynak sıkıntısının baş göstermesi ihtimaline karşı da bu fırka, bayındırlık ve eğitim harcamaları için ayrı bir vergi usulü uygulanması gerektiğini belirtmiştir. (Tural,2004:52-82).

Fırkayı meydana getiren milletvekilleri 1908 yılında gerçekleştiren genel seçimle Meclis-i Mebûsan'a gelmişlerdi. 1911 yılının sonunda Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmışlardır. (Tunaya,1998:215).

1.9. İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti

İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti; Derviş Vahdetî ve onun yayın organı konumunda bulunan Volkan Gazetesi etrafında oluşmuştur. 05 Nisan 1909 tarihinde kurulmuştur. Bu Cemiyet, diğer İslamî cemiyetlerden farklı olarak bütün dünya Müslümanlarının bir araya gelmesini, birlik olması gerektiği fikrini savunmuştur. İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti, İslâma hizmet eden çeşitli cemiyetlerin, tarikat vb. yapılanmaların çatı teşkilâtı olma arzusundadır. Cemiyetin kurulma maksadı, İslâm dininin tam manasıyla icra edilmesi, yasalarda İslâm fihhına harfi harfine uyulmasının sağlanması, müslümanların birliği ve bütünlüğünün sağlanması, İslâm dinine saldırıların önüne geçmek için bilinçlendirici toplantılar tertip etmek olarak özetlenebilir. İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti'nin kurulmasının akabinde 31 Mart Olayı patlak vermiş, bu olaya karışan askerler ellerinde İttihâd-ı Muhammedî'nin ilk gün merasiminde dağıtılan bayraklarla görülmüştür. Bu durum tüm dikkatleri cemiyete ve cemiyetin kurucusu Derviş Vahdetî'ye yöneltmiştir. Volkan Gazetesinin 14 Nisan 1909 tarihinde yayımlanan 104. sayısında Sultan II. Abdülhamid'i İttihat ve Terakki mensuplarının yer almadığı tarafsız bir Bakanlar Kurulu kurmaya davet eden Vahdetî imzalı açık mektup hem halkı hem de askerleri tahrik edici bulunmuştur. Derviş Vahdetî 25 Mayıs 1909 tarihinde tutuklanmış ve 31 Mart Olayına neden olmak suçundan cemiyet üyesi on iki isimle beraber 19 Temmuz 1909'da idam edilmiştir. (Özcan,2001:49-55).

2. Bab-ı Âli Baskını

Bab-ı Âli Baskını öncesinde Osmanlı Devleti, askerî açıdan oldukça zayıf bir konumdadır. Osmanlı ordusunun başlıca sorunları, eksik teçhizat, iaşe, savaş durumuna hazırlıksızlık ve ikmalde yaşanan sıkıntılardır. En önemli sorun ise, ordunun nitelikli askeri güce sahip olmamasıydı. Hükümet ise; Trablusgarb Savaşı ve Arnavutluk isyanı sırasında acziyet göstermiş, bu acziyet sonucu Rumeli'deki Osmanlı topraklarının güvenliği tehlikeye düşmüştür. Siyasi meselelerle yoğun olarak mücadele eden İstanbul Hükümeti, seferberlik ilânlarıyla ve öncesinde verilen notalarla adeta sarsılmıştı. Bab-ı Âli Baskınının, Birinci Balkan Savaşı esnasında Osmanlı Hükümeti Sadrazamı Kâmil Paşa'nın savaştaki başarısızlığın ve uluslararası kamuoyunun baskıları neticesinde Osmanlı Devleti'nin tarihî başkenti Edirne'yi Bulgarlara bırakacağı endişesiyle yapıldığı hususunda tam bir görüş birliği vardır. (Kuyaş,2013:26-35). Kâmil Paşa ve Hükümeti baskının yapıldığı zamanlarda Balkan devletleri

ile ateşkes imzalamış ve sorunun siyasi teamüllere göre çözüme kavuşturmaya çalışmıştır. Bulgarlar, Osmanlı Ordusu'nun Edirne'yi boşaltmasını ve kentin kendilerine terk edilmesini talep etmiş, İttihat ve Terakki Cemiyet de Kâmil Paşa Hükûmeti'nin Edirne'yi teslim edeceği propagandası ile halkı tahrik etmiş ve hükümet darbesi gerçekleştirmiştir. (Görgülü,2021:120).

Osmanlı Ordusunun seferberlik ilan ettiği 1 Ekim günü Sırp, Karadağ, Yunan ve Bulgar hükümetleri, Osmanlı Hükümetine üç günlük süre vermişler; Arnavutluk, Makedonya ve Girit'e özerklik verilmesini talep eden ortak bir nota vermiştir. Nitekim bu durum Dolmabahçe Sarayı'nda, eski bakanların, Ayan Meclisi azalarının, askerî, sivil ve adlî erkânın önemli isimlerinin katıldığı 22 Ocak 1913 'de padişahın başkanlık ettiği, devletin önde gelen isimleri ve din adamlarının katıldığı kurul toplantısında ele alınmıştır. Toplantıda, Başsavcı Hakkı Bey ve birkaç kişi dışında barış yapılmasının uygun olacağı hükmüne varılmıştır. (Kansu,2016:120). İttihat ve Terakki Cemiyeti de durum değerlendirilmesinin yapıldığı toplantıda, mevzu bahis notaya karşı çıktığını ve Balkan devletleriyle çıkması muhtemel bir savaşa destek olacağını kamuoyuna ilan etmiştir. (Dülger,2019:75). 8 Ekim'de Karadağ Büyükelçisi, Karadağ'ın Osmanlı Hükümetine sınır çatışmalarını gerekçe göstererek savaş açtığını beyan etmiştir. (Bayur,1983:413). Buna karşılık Osmanlı Devleti ise, Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Ardından karşılıklı savaş ilanları birbirini takip etmiştir.

23 Ocak 1913 tarihinde öğlen saatlerinde Enver Bey, Bayındırlık Bakanlığı binasının önüne geldiğinde orada bulunan İttihatçılar, Edirne'nin Bulgarlara bırakılacağı dedikodularıyla halkı, Kâmil Paşa Hükûmeti'ne karşı tahrik etmeye başlamışlardır. Halkı kışkırtanların başını çeken Ömer Naci orada bir konuşma yapmış, bu konuşma halk üzerinde tesirli olmuştur. Bu nutkun etkisiyle Bâb-ı Âli'nin önünü hükümet aleyhine sloganlar atan kalabalıklar doldurmuştu. (Türkgeldi,2010:55). Başta Enver ve Talât Beyler olmak üzere sonradan protesto gösterilerine dâhil olan halkla birlikte oluşan kalabalık Hükümet Binasının kapılarını zorlamaya başlamıştır. Bu sırada Bakanlar Kurulu içeride toplantı halindeydi. Orada bulunan Ali Fuad Türkgeldi, Kâmil Paşa'ya kalabalığın parmaklıkları aşarak sadaret binasına girmekte olduğunu söyleyerek ikaz etmiştir. Sadrazam Kâmil Paşa ise, kapıların kapatılması ve içeriye kimsenin alınmaması yönünde talimat vererek toplantının devam etmesini sağlamaya çalışmıştır. (Türkgeldi,2010:58). Bab-ı Âli'nin güvenliğinden sorumlu olan taburun komutanı darbeden önce İttihat ve Terakki mensuplarınca cebren değiştirilmiş, onun yerine kendilerinden birini geçirmişlerdi. Bu esnada Enver Bey de Talât Bey de Hükümet binasına girmiş, etraf savaş alanına dönmüş, silahlar peş peşe patlamaya başlamıştı. Harbiye Nazırı Nâzım Paşa bulunduğu

yerden öfkeyle kalkarak Enver Bey'e doğru yönelmiştir. Nâzım Paşa Enver Bey'e yüksek sesle kendilerini kandırdıklarını, verdikleri sözlerin böyle olmadığını ifade etmiştir. Önde gelen İttihatçılardan Yakup Cemil Bey, bu tartışma sırasında silahını ateşlemiş ve Nâzım Paşa orada vefat etmiştir. Paşa'nın vurulmasının ardından Enver Bey, Talât Bey ve yanlarındaki askerler, Kâmil Paşa'nın makamına giderek ondan istifa mektubunu istemiştir. (Dülger,2019:85). Kâmil Paşa; memleketin içinde bulunduğu ahvâli hatırlatmış, özellikle Sırp, Karadağ, Yunan ve Bulgar hükümetlerinin Osmanlı'ya verdiği ortak notayı da kastederek böylesine bir hareketin muhtemel kötü sonuçlarını anlatmaya çalışmıştır. Ancak Tâlat Bey'den gelen yoğun istifa baskısı dayanılmaz boyutlara ulaşmış ve Kâmil Paşa istifa mektubunu kaleme almıştır. Kanlı Hükümet Darbesinin vuku bulduğu bu anda Kâmil Paşa'nın istifasından sonra Mahmut Şevket Paşa Sultan V. Mehmed Reşad tarafından sadrazam olarak atanmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde siyasal değişim süreci; 1808 'de padişah ve ayanlar arasında varılan anlaşma neticesinde imzalanan Sened-i İttifak ile birlikte başlamıştır. Dünya siyaseti değiştikçe Osmanlı siyasal değişim süreci de takip eden yıllarda gelişerek devam etmiştir. Sened-i İttifak'ın Osmanlı idare sistemine çok ciddi bir tesiri olmamıştır. Ancak padişahın karşısında ilk kez devlet idaresinde kısmen de olsa söz söyleme hakkı olan kendi halkından birilerinin bulunması açısından önemlidir. 1700'lü yılların sonunda Osmanlı İmparatorluğu hem içte ve dış siyasette negatif hâllerle yüz yüze gelmiştir. Özellikle dış siyasette Batılı devletlerin baskılarıyla karşılaşmıştır. İç siyasette ise ayaklanmalar çıkmaya başlamış, bazı etnik gruplar da kendi içlerinde bağımsızlık ilan etmek suretiyle devlet olma yolunda faaliyetlere başlamıştır. Batının etkisiyle gelen, halk içinde de batı yanlılarının taleplerine cevap vermeye dönük olarak, 1839'da Tanzimat Fermanı, 1856'da Islahat Fermanı ve 1876'da da Kanun-i Esasi ilân edilmiştir. Bu reformlar hem İmparatorluğun politik nizamı için hem de akabinde kurulacak halk iradesine dayalı cumhuriyet için önemli kazanımlardır. Hem I. hem de II. Meşrutiyet'in ilanının akabinde vuku bulan hürriyet atmosferi içerisinde Osmanlı Devleti'nin muhtelif yerlerinde çok sayıda siyasi fırka kurulmuş, fakat devrin koşullarının elverişsiz olması sebebiyle istenilen neticelere ulaşamamıştır. Meşrutiyet rejiminin ise devleti yok olmaktan kurtarmak için onlarca yıl süren baskı yönetimine karşı bir tepki olarak meydana geldiği söylenebilir. Bu dönemde önemli bir aktör olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, memleketin kaderini 1918 yılına kadar etkilemiş ve Türk siyasi hayatında önemli gelişmelerin öznesi olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde Kanun-i Esasi yeniden yürürlüğe konulmuştur. 1909 yılında Anayasada çok ciddi değişiklikler yapılmıştır. Bu anayasa değişikliğinin hükümet etme

biçimi üzerindeki ilk tesiri, parlamentonun etkinliğine dayalı Bakanlar Kurulunun meclise karşı mesuliyetinin hem kişisel hem de toplum nezdinde benimsenmesidir. 1909 tarihinde yapılan anayasa değişiklikleriyle de hükümetin kurulma biçimi de parlamenter sistemin gereklerine uyumlu hale getirilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilânı ve akabinde yapılan meclis seçimlerinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti mecliste üstünlüğü sağlamış ve devlet idaresinde etkili olmaya başlamıştır. İmparatorluğun son iki asrında batı ülkeleri karşısında ekonomik, askeri ve siyasal alanlarda yaşadığı mağlubiyetler, reformların kişilerle sınırlı kalması ve toplumsal nekahet döneminin yetersiz olması gibi sebeplerden ötürü, yapılan reform hamleleri hüsrarla neticelenmiştir. Ancak İttihat ve Terakki Fırkası, Ahrar Fırkası, Hürriyet ve İtilâf Fırkası gibi siyasal oluşumlar ve onların savunduğu düşünce akımları hem Osmanlı'nın son devrini hem de cumhuriyetin kurucu kadrolarını tesiri altına almıştır. Söz konusu dönemin iki önemli partisi vardır. Meşrutiyet yıllarında oldukça etkili olan bu partiler, İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'dır. Bu partiler arasında dönem içerisinde siyasal rekabetle birlikte önemli siyasal gelişmeler de yaşanmıştır. 23 Ocak 1913'te İttihat ve Terakki mensupları tarafından kanlı hükümet darbesi icra edilmiştir. Bu dönemde özellikle halkın dini hissiyatlarıyla oynanmıştır. Bu negatif hava orduya da yansımış ve alaylı-mektepli tartışmaları ortaya çıkmıştır. Halk ve asker muhtelif bahanelerle tahrik edilmiş, önce Taşkışla Olayı patlak vermiş, akabinde 31 Mart olayı ve Babıali Baskını gibi çok sayıda nahoş olay yaşanmıştır. Silsile halinde yaşanan olaylar sonucunda Türk Milleti, I. Dünya Savaşı, Sevr Antlaşması ve Mondros Mütarekesiyle karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan bu kaotik ortamda demokratik hayat kesintiye uğramış ve Osmanlı Devleti'nde yıkılma süreci hızlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde hayata geçirdiği modernleşmeye yönelik reformlar ve yaşadığı tecrübeler ise Türkiye Cumhuriyeti devlet idaresinin halk iradesine dayalı yapılanmasına örnek teşkil etmiştir.

Kaynakça

- Al, G. (2006). II. Meşrutiyet Dönemindeki En Büyük Muhalefet Hürriyet ve İtilaf Fırkası Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Armutçu, M.A. (2020). Serbesti Gazetesi ve Ahrar Fırkası, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Aydın, M.A. (2001). Kânûn-ı Esâsî, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C:24, 328-330, İstanbul.
- Berkes, N. (2016). Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Çavdar, T. (2013). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi,1839-1950, İmge Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- Demir, Ş. (2011). Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlılık, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 29.
- Dumlu, M. (2019). Milli Meşrutiyet Fırkasından Milli Türk Fırkasına İfham Gazetesi, Atatürk Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi s:18, Erzurum.
- Dülger, H. (2019). 1912 Seçimlerinden Bab-ı Âli Baskını'na Osmanlı Devleti'nde İktidar Mücadelesi (1912-1913), İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi s:75, İstanbul.
- Ertürk, K. (2020). II. Meşrutiyet'ten 1960'a Kadar Türk Siyasal Yaşamında Çok Partili Hayat, İstanbul Rumeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Görgülü, İ. (2021). On Yıllık Harbin Kadrosu 1912 – 1922, 3. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Basımevi, ISBN 9751605059, Ankara.
- Gözler, K. (2017). Türk Anayasa Hukuku, Ekin Yayınları. 60, Bursa.
- Gözübüyük, Ş. (2017) Açıklamalı Türk Anayasaları, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kaan, O. (2021). II. Meşrutiyet Dönemi Siyasal Gelişmelerinin Türkiye Demokrasi Tarihine Etkileri, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 10 (1), 345-368.
- Kansu, A. (2016) İttihâdcıların Rejim ve İktidar Mücadelesi (1908-1913), 1.bs., İletişim Yayınları: İstanbul.
- Karamustafaoğlu, T. (1982). Yasama Meclislerinin Fesih Hakkı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. 189. Ankara.
- Kaya, G. (2009). II. Meşrutiyet'in Siyasal Hayatında Osmanlı Demokrat Fırkası(Fırka-î İbâd), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Yakınçağ Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Kayar, B. (2017). Tanzimat Dönemi Osmanlı Hukuk Reformları, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

- Kızıltan, Y. (2006). I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusanı, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 26, Syf: 251-272. Ankara.
- Koray, E. (1983). Yeni Osmanlılar, Belleten Dergisi, C.47 Sayı 186, s: 563-582.
- Kuntay, M. C. (1996). Namık Kemal Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında, İstanbul.
- Kuran, A. B. (1945). İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, Tan Matbaası, İstanbul.
- Kuyaş, A. (2013). Bâb-ı Âli Baskını: 100. Yıl, NTV Tarih, 48, ss. 26-35,2013, ISSN 1308-7878
- Özbudun, E. (2017). Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları. 27, Ankara.
- Özcan, A. (2001). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, ‘İttihadı Muhammedi Cemiyeti. 49-55. İstanbul.
- Özdilli, M. S. (2012). Osmanlı Demokrat Fırkası, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir.
- Sarıaslan, F. (2022). 1876 Anayasası (Kanun-i Esasi) ve İlk Osmanlı Parlamentosu, Yasama Dergisi, Sayı: 46, (TEMMUZ-ARALIK).
- Tansu, S. N. (2003). İttihat ve Terakki İçinde Dönerler (Anlatan: Galip Vardar), Yeni Zamanlar Yayınları, s. 229 -231, İstanbul.
- Temür, H. (2010) Kendi Yayınları (İştirâk, İnsaniyet, Sosyalist ve Medeniyet) Çerçevesinde Osmanlı Sosyalist Fırkası, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Tunaya, T. Z. (1998). Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt: I. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tural, E. (2004). ‘II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Partilerin Taşra Politikaları,’ Amme İdaresi Dergisi, C:37, sayı:4, s: 57,82, Ankara.
- Türkgeldi, A. F. (2010). Görüp İştiklerim, 5.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Zürcher, E. J. (2003). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.